

MỘT SỐ ĐẶC ĐIỂM TÂM LÝ CỦA NGƯỜI CHƯA THÀNH NIÊN PHẠM TỘI

ThS. DẶNG THANH NGÀ *

hành vi phạm tội của người chưa thành niên luôn chịu sự chi phối của đời sống tâm lý, đặc điểm cá nhân trong hoàn cảnh xã hội của họ. Vậy đặc điểm tâm lý nào của người chưa thành niên là nguyên nhân dẫn đến hiện tượng này đến thực hiện hành vi phạm tội. Cần phải thấy rằng, đối với con người, đặc trưng cơ bản là hoạt động có ý thức, có mục đích. Tội phạm được thực hiện do cố ý hoặc vô ý nhưng vẫn là hành vi của một chủ thể là con người có ý thức, do vậy, nguyên nhân dẫn đến hành vi này không chỉ phụ thuộc vào chủ thể hành động với những kết cấu hết sức phức tạp về tâm sinh lý mà còn phụ thuộc vào những hoàn cảnh xã hội mà họ trải nghiệm. Trong bài viết này, chúng tôi phân tích một số đặc điểm tâm lý của người chưa thành niên phạm tội với mục đích làm sáng tỏ một phần nguyên nhân phạm tội ở lứa tuổi chưa thành niên.

1. Về trạng thái xúc cảm

Người chưa thành niên là người đang trong quá trình phát triển cả về sinh lý lẫn tâm lý, ý thức. Đây là giai đoạn diễn ra những biến cố rất đặc biệt, đó là sự phát triển cơ thể mất cân bằng nên đã dẫn đến tình trạng mất cân bằng tạm thời trong cảm xúc của người chưa thành niên.

Sự phát triển không cân bằng của hệ tim và mạch. Tim phát triển nhanh hơn các mạch máu đã gây ra sự thiếu máu trong từng bộ phận trên vỏ não và đôi khi còn làm rối loạn chức năng trong hoạt động của hệ tim mạch.

Do đó, người chưa thành niên có cảm giác mệt mỏi, chóng mặt, nhức đầu, sức làm việc suy giảm, dễ bị kích động, dễ nổi nóng... Đồng thời, tuyến nội tiết ở người chưa thành niên hoạt động mạnh (đặc biệt là tuyến sinh dục và tuyến giáp trạng) gây ra sự mất cân bằng trong hoạt động của hệ thần kinh trung ương, dễ đưa họ đến những cơn xúc động mạnh, những phản ứng nóng nảy vô cớ, những hành vi bất bình thường.⁽¹⁾

Ở lứa tuổi chưa thành niên quá trình hưng phấn của vỏ não mạnh, chiếm ưu thế và các quá trình ức chế có điều kiện bị suy giảm. Trong khi đó, khí chất có cơ sở sinh lý là các kiểu hoạt động thần kinh là thuộc tính tâm lý phức hợp của cá nhân, biểu hiện cường độ, tiến độ và nhịp độ của các hoạt động tâm lý, thể hiện sắc thái của hành vi, cử chỉ của cá nhân.⁽²⁾ Do vậy, nhiều trường hợp các em thuộc khí chất nóng và ưu tư đã không làm chủ được bản thân, không kiềm chế được xúc động mạnh, dễ bị lôi kéo, kích động, dễ nổi nóng, gây gổ. Theo số liệu điều tra của chúng tôi, người chưa thành niên phạm tội thuộc khí chất nóng chiếm vị trí cao nhất trong mẫu nghiên cứu (72%); kiểu khí chất ưu tư chiếm 21%; Cuối cùng khí chất bình thản và khí chất hăng hái chiếm tỉ lệ thấp nhất (4% và 3%).

Trên thực tế, trạng thái thần kinh, trạng thái cảm xúc không cân bằng có thể là yếu tố

* Giảng viên Khoa luật hình sự
Trường Đại học Luật Hà Nội

gây nên các hành vi lệch chuẩn của các em. Có không ít trường hợp do xuất phát từ những mâu thuẫn nhỏ nhưng không kiềm chế được sự nóng giận quá khích mà các em đã phạm phải hành động sai lầm, thậm chí là thực hiện hành vi phạm tội. Trong kết quả điều tra của chúng tôi, điều này cũng được khẳng định. Phần lớn người chưa thành niên có hành vi phạm tội cố ý gây thương tích (81,82%), giết người (75%) đều cho rằng, việc các em phạm tội trong nhiều trường hợp là do nóng nảy, bị kích động và không kiềm chế được bản thân. Vụ án N.T.C và N.T.T. (trú tại xã Xuân Thành, Nghi Xuân, Hà Tĩnh) phạm tội “cố ý gây thương tích” theo khoản 3 Điều 104 Bộ luật hình sự năm 1999 là một ví dụ. Tối ngày 12/8/2003, trong khi uống cà phê, C. nói với T. chuyện bạn chiều có xô xát với H. và bị bạn H. dọa tối nay sẽ đánh trả thù. Thấy bạn bị bắt nạt, T. nổi máu yêng hùng muốn trả thù cho bạn. C. và T. lấy trộm chiếc kéo của chủ quán mang theo “phòng thân” rồi đi tìm H. “nói chuyện”. Bằng chiếc kéo đó C. và T. đã đâm H. gây thương tích 54%. Với hành vi phạm tội này, T. và H. đã phải nhận bản án 4 năm tù. Hay trường hợp của em T.H.K. Sự việc bắt đầu trong lần đi học, một cậu bạn ngỗ ngáo cùng lớp đã gây gổ với K, sẵn lúc đó đang cầm con dao rọc giấy trong tay, K. đâm bạn một nhát vào bụng làm bạn chết. Trước đó hai người không có mâu thuẫn gì. Do chỉ trong một lúc nóng nảy, không kiềm chế mà T.H.K. đã phạm tội giết người.

Như vậy, sự mất cân bằng tạm thời về trạng thái xúc cảm của người chưa thành niên là một trong những nhân tố có thể dẫn tới hành vi phạm tội khi các em không làm chủ được bản thân và khi nó được kết hợp với

một số yếu tố tâm lý có tính tiêu cực khác.

2. Về nhu cầu độc lập

Những phát triển mạnh mẽ về thể chất và sự hoàn thiện cơ bản của các chức năng sinh lý làm cho người chưa thành niên có ấn tượng sâu sắc rằng “mình không còn là trẻ con nữa”. Đặc điểm tâm lý nổi bật, đặc trưng nhất mà ta thường thấy ở lứa tuổi này là sự biểu hiện nhu cầu độc lập. Nhu cầu độc lập là mong muốn tự hành động, tự đưa ra quyết định theo cách phù hợp với nhận thức của bản thân hơn là để thoả mãn đòi hỏi của xã hội, môi trường hay của người khác. Nhu cầu độc lập có thể được hiểu là việc cá nhân tự hành động và tự ra quyết định theo ý kiến riêng mà không muốn bị ảnh hưởng của người khác.

Sự hình thành và phát triển nhu cầu độc lập ở lứa tuổi chưa thành niên là sự phát triển tâm lý có tính chất tất yếu của trẻ. Các em muốn tự khẳng định những phát triển của mình về nhân cách trên con đường trở thành người lớn. Trong nhiều lĩnh vực của cuộc sống, các em không muốn phụ thuộc vào người lớn, trước hết là cha mẹ, ông bà và những người khác. Các em muốn suy nghĩ và hành động theo cách thức riêng của mình.

Nhu cầu độc lập của người chưa thành niên thể hiện trước hết trong hoạt động học tập, trong giao tiếp với bạn bè và người lớn ở gia đình, nhà trường và ngoài xã hội, trong ăn mặc, trong quan hệ bạn bè, trong thưởng thức nghệ thuật hay thể thao... Trong học tập, các em muốn tự quyết định thời gian và cách thức học của mình. Trong giao tiếp, các em muốn được người khác tôn trọng, nhất là những người lớn tuổi. Các em thường hành động theo cách thức mà các em cho là thể hiện được cái tôi độc lập, cái tôi đã trưởng

thành của mình. Trong ăn mặc các em thường có xu hướng chạy theo cái mới, những mốt được du nhập từ bên ngoài hoặc cách thức ăn mặc của người lớn (chẳng hạn, các em nam thì nhuộm tóc vàng, đỏ, các em nữ thì tía lông mày, sơn móng tay, móng chân, các em thích mặc áo phông, quần bò...). Trong trường học, các em có xu hướng thích các loại nhạc mới, có âm điệu và tiết tấu mạnh, ít thích âm nhạc truyền thống... Trong quan hệ bạn bè, các em trai thường muốn khẳng định sức mạnh của mình, do vậy, chỉ cần va chạm nhỏ là có thể dẫn tới các hành vi bạo lực, đôi khi rất nguy hiểm.

Có thể nói nhu cầu độc lập là sự phát triển tất yếu và rất cần thiết của các em ở lứa tuổi chưa thành niên. Đây là cơ sở quan trọng giúp các em trở thành người lớn sau này. Tuy vậy, vấn đề đặt ra là khi nào thì nhu cầu độc lập trở thành một trong những nguyên nhân của hành vi phạm tội ở lứa tuổi này? Thực tế cho thấy, không phải tất cả các em khi hình thành và phát triển nhu cầu độc lập đều có nguy cơ phạm tội. Nhu cầu độc lập của các em chỉ trở thành nguyên nhân dẫn tới các hành vi phạm tội trong một số trường hợp, cụ thể là:

Khi các em mong muốn tự hành động, tự quyết định để phù hợp với những nhận thức, thái độ của mình. Chính điều này đã làm giảm đi sự phụ thuộc vào những quyết định của cha mẹ. Nhưng chúng ta cũng cần lưu ý rằng, nhu cầu độc lập không chỉ có mặt tích cực mà còn có mặt tiêu cực nếu một khi nó phát triển theo hướng thái quá. Đặc biệt, ở lứa tuổi chưa thành niên, nhu cầu độc lập thái quá thường biểu hiện ra bên ngoài dưới dạng các hành vi như ngang bướng, cố chấp,

bảo thủ, dễ tự ái, gây gổ, phô trương, khoe khoang, hành động bột phát, mang tính phiêu lưu, mạo hiểm, côn đồ, tỏ ra “anh hùng rơm”. Nhiều em muốn hành động như các anh hùng trong các bộ phim, tiểu thuyết. Nhiều em sử dụng các hành vi bạo lực để khẳng định sức mạnh của bản thân...

Do luôn có ý thức tự trọng và mong muốn được tôn trọng như người lớn, người chưa thành niên thường có tâm lí “phóng đại” các khả năng của mình, đánh giá chúng cao hơn hiện thực. Chẳng hạn, họ cho rằng hành vi đua xe trái phép là những màn biểu diễn độc đáo, khám phá và phô diễn năng lực của bản thân mà không phải ai cũng có. Nhìn hình thức bề ngoài, phần lớn các đối tượng đua xe đều ăn mặc sặc sỡ, kì quặc, nhuộm các màu tóc khác người... Hầu hết hành vi đua xe của người chưa thành niên không phải vì tiền mà chủ yếu vì tìm cảm giác mạnh và đôi khi để tiêu hao “năng lượng dư thừa” của mình. Tất cả những hành vi này của người chưa thành niên đều mang tính chất của hành vi lệch chuẩn, dễ dẫn tới các hành vi phạm tội.

3. Về nhận thức pháp luật

Có thể nói, lứa tuổi chưa thành niên là giai đoạn phát triển như “vũ bão” về mặt sinh học nhưng lại thiếu cân đối về mặt trí tuệ. Đó là lứa tuổi mà kinh nghiệm trong cuộc sống còn quá ít ỏi, đặc biệt là khả năng nhận thức về pháp luật còn nhiều hạn chế.

Thực tế cho thấy những người chưa thành niên còn rất non nớt về kiến thức xã hội và ý thức pháp luật. Nhận thức và quan niệm về pháp luật chưa hình thành đầy đủ hoặc bị lệch lạc theo cách hiểu chủ quan của họ. Vì thế, nhiều em thường thờ ơ, lãnh đạm đối với

các quy định của pháp luật. Chẳng hạn, khi đi xe đạp thì dừng thành hàng ba, hàng tư trên đường phố, gây cản trở giao thông, đi xe máy thì đèo ba, đèo bốn, phóng nhanh, vượt ẩu gây nguy hiểm cho chính các em và đặc biệt là cho những người tham gia giao thông khác.

Một biểu hiện khác của sự nhận thức về pháp luật chưa đúng đắn là không ít em cho rằng, những yêu cầu và những đòi hỏi của các chuẩn mực luật pháp chỉ được quy định trong các văn bản pháp luật và hoàn toàn mang tính hình thức còn hành động thì phải căn cứ vào nhu cầu cụ thể của cá nhân mới thể hiện được cuộc sống tự do.

Có thể nói ý thức về các chuẩn mực xã hội nói chung và các chuẩn mực pháp luật nói riêng có ý nghĩa hết sức quan trọng đối với sự phát triển nhân cách của các em. Nó giúp các em phát triển nhân cách một cách đúng đắn và trở thành công dân tốt cho xã hội. Khi các em có ý thức pháp luật đúng đắn thì đây chính là biểu hiện của cái "siêu tôi", là sự hạn chế, ngăn ngừa những nhu cầu, hành vi mang tính vô thức, những khẳng định của nhu cầu độc lập không hợp lý của các em.

Khi các em không có ý thức pháp luật đúng đắn thì xu hướng dẫn tới các hành vi lệch chuẩn của các em là rất lớn. Thực tế cho thấy, nhiều người chưa thành niên thực hiện hành vi phạm tội đặc biệt nghiêm trọng nhưng lại không biết rằng mình phạm tội, không thấy được hết tính nguy hiểm đối với xã hội của hành vi đó mà lại cho rằng hành vi của mình là hợp pháp, là tự vệ hoặc bảo vệ quyền lợi hợp pháp của mình.

Một phần không nhỏ người chưa thành niên lại thực hiện hành vi phạm tội chỉ để thoả mãn nhu cầu, hứng thú không đúng đắn

của cá nhân, không quan tâm đến hậu quả nguy hiểm cho xã hội. Một số khác lại cho rằng, hành vi phạm tội của mình như trộm cắp tài sản, cướp tài sản, cố ý gây thương tích... là đúng đắn và cần thiết để góp phần tạo ra sự công bằng trong xã hội.⁽³⁾ Trong nhiều phiên toà xét xử các đối tượng ở lứa tuổi chưa thành niên phạm tội cướp giật tài sản, nhiều em còn cho rằng "giật cho vui" chứ không biết hành động như vậy là phạm pháp. Có không ít trường hợp chỉ khi được giải thích, phân tích thì các em mới hiểu rằng hành vi của mình là phạm tội. Hầu hết các bị cáo là người chưa thành niên đều nói như nhau trước toà: "Nếu cháu biết là phạm tội thì không bao giờ cháu làm".

Theo kết quả điều tra của chúng tôi, khi trả lời câu hỏi: "Trước khi thực hiện hành vi phạm tội, em có biết đó là hành vi phạm tội không?" thì có 35% số người chưa thành niên phạm tội được hỏi khẳng định là có biết còn đến 65% số các em khẳng định là không biết. Thậm chí, sau khi thực hiện hành vi phạm tội mà vẫn còn 28% số các em được hỏi trả lời rằng hoàn toàn không hề biết những việc làm của mình là vi phạm pháp luật. Cũng chính vì thế khi trả lời câu hỏi mở về lí do dẫn đến việc thực hiện hành vi phạm tội, nhiều em đã thú nhận: "Do thiếu hiểu biết về pháp luật" (65%). Kết quả này một lần nữa được kiểm chứng qua việc thăm dò ý kiến của các cán bộ quản giáo làm công tác trực tiếp giáo dục người chưa thành niên phạm tội. Khi được hỏi: "Nhận thức về pháp luật của người chưa thành niên phạm tội khi bắt đầu vào trại được biểu hiện như thế nào?" thì có đến 72,7% số cán bộ quản giáo được hỏi cho rằng nhận thức về pháp

luật của người chưa thành niên phạm tội biểu hiện ở mức độ kém, có 27,3% số cán bộ quản giáo được hỏi nhận định rằng nhận thức pháp luật của người chưa thành niên phạm tội biểu hiện ở mức độ bình thường. Những biểu hiện trên phản ánh tình trạng thiếu hiểu biết pháp luật một cách nghiêm trọng ở một bộ phận người chưa thành niên.

Như vậy, ý thức pháp luật là nhân tố rất quan trọng đối với sự phát triển nhân cách của người chưa thành niên. Song, khi các em không có được ý thức pháp luật đúng đắn thì nguy cơ dẫn tới hành vi phạm tội là rất cao.

4. Về nhu cầu khám phá cái mới

Tìm hiểu, khám phá cái mới là một trong những nhu cầu của các em ở lứa tuổi chưa thành niên. Các em muốn khám phá thế giới tự nhiên, khám phá cuộc sống xã hội xung quanh mình. Các em muốn tiếp thu, học hỏi kinh nghiệm sống, các kiến thức của những người lớn tuổi và cả những bạn bè cùng lứa tuổi. Trong bối cảnh các phương tiện thông tin đại chúng phát triển mạnh mẽ và hiện đại như ngày nay thì khao khát hiểu biết của các em không chỉ trong phạm vi của cuộc sống quanh mình, phạm vi của đất nước mình mà còn khám phá cuộc sống của các quốc gia khác. Khám phá cuộc sống giúp các em nâng cao nhận thức, hiểu biết của mình. Đây là điều quan trọng đối với việc phát triển nhân cách của người chưa thành niên. Điều đáng lưu ý là các em không chỉ có nhu cầu khám phá cái mới mà còn tìm tòi, thử nghiệm cái mới, trong đó có cả những cái thiếu lành mạnh, trái với các chuẩn mực xã hội. Đây chính là một trong những nguyên nhân dẫn tới hành vi phạm tội của các em. Vấn đề này có thể được lí giải như sau: Các em rất tò mò, hiếu động,

có xu hướng tìm kiếm, khám phá những cái mới lạ, hay bắt chước nên rất dễ bị lôi cuốn vào những hoạt động tiêu cực. Trong hoàn cảnh đó, những tật xấu sẽ được bộc lộ, ngày càng được củng cố và phát triển. Những nhu cầu, hứng thú, thói quen xấu dần dần được hình thành như nghiện thuốc lá, nghiện ma túy, thuốc lắc, nghiện rượu, ăn quà vặt, ham mê những trò chơi giải trí vô bổ, thiếu lành mạnh như xem phim ảnh đồi trụy, bạo lực, nghiện “chát”, chơi điện tử...

Có thể nói rằng, hiện nay đối tượng nghiện và sử dụng ma túy có chiều hướng gia tăng và ngày càng xâm nhập sâu vào tầng lớp thanh thiếu niên. Theo số liệu điều tra gần đây của chương trình kiểm soát ma túy (UNDCP) của Liên hợp quốc thực hiện đối với gần 20 nghìn học sinh tại hơn 100 trường trung học cơ sở, trung học phổ thông và trường dạy nghề trên cả nước ta đã cho một kết quả đáng lo ngại: 44% học sinh được khảo sát cho biết, các em đã từng sử dụng chất gây nghiện ít nhất là một lần. Hình thức sử dụng ma túy phổ biến là hút, hít, tiêm chích hoặc uống thuốc tân dược loại gây nghiện dạng viên như hồng phiến, ecstasy nhằm gây ảo giác.⁽⁴⁾

Theo kết quả điều tra, quá trình dẫn đến việc người chưa thành niên nghiện ma túy có nhiều nguyên nhân khác nhau. Trong đó nguyên nhân quan trọng là do các em ở lứa tuổi này rất tò mò, hiếu động, có xu hướng tìm kiếm, khám phá những cái mới lạ, muốn khẳng định mình, muốn tỏ ra mình là người lớn, muốn khẳng định hành vi của mình mang tính thời thượng nhưng tất cả những mong muốn, tò mò, thích thử nghiệm khám phá lại thiếu căn cứ khoa học nên đã dẫn các em đến

hành vi phạm tội. Nhiều em đã “thử” ma túy rồi thành “nghiện”. Theo số liệu điều tra, trong 300 người chưa thành niên phạm pháp về ma túy có tới 24,3% số người chưa thành niên nghiện ma túy cho rằng mình nghiện ma túy là do tò mò.⁽⁵⁾ Để thỏa mãn những nhu cầu tiêu cực này thì các em cần phải có tiền. Trong khi đó các em chưa có nghề nghiệp và khả năng kiếm tiền. Vì vậy, các em có thể làm bất kì việc gì nhằm thỏa mãn nhu cầu của mình từ việc xin tiền học thêm, bớt ăn quà sáng, “cắm” xe đạp, trộm cắp của gia đình và sau nữa là thực hiện hành vi phạm tội như trộm cắp tài sản, lừa đảo nhằm chiếm đoạt tài sản, giết người, cướp tài sản...

Với thanh thiếu niên mới lớn, chưa định hình về tính cách, chúng dễ hành động bột phát hay tò mò bất chước. Khả năng học đòi, bắt chước của các em rất lớn và mau chóng. Các em bắt chước theo những hình mẫu cả trong đời sống thực và trong phim ảnh, sách, báo. Các em bắt chước những gì theo mình là hay, lạ và hấp dẫn. Do rất nhạy cảm, trẻ em dễ phát hiện những điều mới lạ. Do thiếu kinh nghiệm sống, các em lại khó phân biệt cái tốt với cái xấu, cái hay với cái dở. Do đó, những cảnh ăn chơi, đua đòi, lãng phí, những phim ảnh bạo lực, đồi trụy, những tập truyện không lành mạnh, những loại âm nhạc kích động, uỷ mị... tất cả đều có ảnh hưởng tiêu cực đến tâm hồn trẻ. Trong khi đó gia đình, nhà trường lại chưa thật sự quan tâm, chưa kịp thời uốn nắn, giúp đỡ nên các em dễ sa vào con đường phạm tội.

Điều dễ thấy là hầu hết người chưa thành niên thực hiện hành vi trộm cắp tài sản, cướp tài sản, cưỡng đoạt tài sản và mua bán trái phép các chất ma túy thường tham gia vào

các hoạt động vui chơi, giải trí tiêu cực và các tệ nạn xã hội như chơi điện tử, “chát”, cờ bạc, nghiện các chất ma túy... Ngoài ra, động cơ phạm tội của người chưa thành niên còn do muốn có tiền để “chiêu đãi” lại bạn bè hoặc muốn có tiền tiêu xài cho bản thân. Cũng chính vì vậy, khi trả lời câu hỏi điều tra của chúng tôi về lí do dẫn đến việc thực hiện hành vi phạm tội thì có đến 100% số người chưa thành niên phạm tội trộm cắp tài sản, 95,23% số người chưa thành niên phạm tội cướp tài sản, 100% số người chưa thành niên phạm tội cưỡng đoạt tài sản và 83,33% số người chưa thành niên phạm tội mua bán trái phép các chất ma túy được hỏi đã thú nhận: “Để lấy tiền ăn chơi, tiêu xài”.

Như vậy, nhu cầu khám phá cái mới của người chưa thành niên là nhân tố cần thiết đối với sự phát triển nhân cách, đặc biệt phát triển về nhận thức. Tuy vậy, sự tò mò và khám phá cái mới cũng có thể trở thành một trong những nguyên nhân dẫn tới hành vi phạm tội của các em, nếu các em thiếu sự hướng dẫn, kiểm tra, giám sát của gia đình, xã hội, nếu các em không tự chủ được bản thân, nếu các em không phân biệt được phải trái, đúng sai./.

(1).Xem: Ủy ban bảo vệ và chăm sóc trẻ em Việt Nam, Tổ chức cứu trợ trẻ em Thụy Điển (RADDA BARNEN), “Tài liệu tham khảo về công tác với trẻ em làm trái pháp luật”, Hà Nội, 1996, tr. 62.

(2).Xem: Phạm Minh Hạc, “Tâm lí học”, Nxb. Giáo dục, Hà Nội, 1997, tr.66.

(3).Xem: Đỗ Văn Thọ, “Giáo dục phòng ngừa người chưa thành niên phạm tội”, Tạp chí kiểm sát số 2/1998, tr. 16.

(4).Xem: Báo phụ nữ Việt Nam, “Báo động tình trạng học sinh nghiện ma túy”, số 97 ngày 12/8/2004.

(5).Xem: “Tình hình phạm pháp về ma túy do người chưa thành niên thực hiện trên địa bàn Thành phố Hà Nội”, Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Trường, Trường Đại học Luật Hà Nội, Hà Nội. 2003.